

**Η σύγχρονη
επικοινωνιακή
πραγματικότητα και
οι επιπτώσεις της**

Ας ανοίξουμε το διάλογό για την ψυχική ασθένεια

Στη σύγχρονη επικοινωνιακή πραγματικότητα η ταχύτητα μετάδοσης της πληροφορίας κάνει το μέσο θεατή δέκτη μιας εικόνας την οποία δεν μπορεί εύκολα να αποκωδικοποιήσει και να κρίνει. Έτσι, υπονομεύεται και η ίδια η πληροφορία αλλά και ο πλουραλισμός της ενημέρωσης, καθώς δεν αφήνεται περιθώριο «χώρου και χρόνου» για μια σφαιρική παρουσίαση τόσο της επιστημονικής γνώσης όσο και του υποκειμενικού «βιώματος» του πάσχοντος. Ταυτόχρονα, τα ζητήματα της ψυχικής οδύνης του ατόμου που πάσχει και αναμετράται καθημερινά ανάμεσα στη λογική και στο παράλογο, όπως και το τεράστιο ψυχικό φορτίο που φέρει η οικογένειά του, προβάλλονται ελάχιστα ή, όταν προβάλλονται, αυτό γίνεται μονόπλευρα, αποσπασματικά και συχνά παραποιημένα.

Η τηλεοπτική απεικόνιση της ψυχικής ασθένειας

Στην εικόνα που αναπαράγει η τηλεοπτική ειδησεογραφία για την ψυχική ασθένεια σημαντικό ρόλο παίζουν και κάποια χαρακτηριστικά της λειτουργίας των ΜΜΕ. Συχνά, οι πρακτικές παρουσίασης των ειδήσεων που υιοθετούνται έχουν ως βασικό κριτήριο το εντυπωσιακό της είδησης, προκειμένου να εξασφαλιστεί η απήχησή της στο κοινό. Για λόγους εντυπωσιασμού, λοιπόν, επικρατεί η τάση να δίνεται μεγαλύτερη έμφαση σε εγκλήματα βίας, που διεγείρουν συγκινησιακά το δέκτη. Το τηλεοπτικό στερεότυπο του «ψυχασθενή εγκληματία» συμβάλλει στο στιγματισμό των ατόμων που πάσχουν από κάποια ψυχική διαταραχή. Η μη ρεαλιστική απεικόνισή τους, με κύριο χαρακτηριστικό της

τη χρήση του κλασικού στερεοτύπου της βίας, εγείρει το φόβο απέναντί τους για να κινητοποιήσει το ενδιαφέρον του κοινού.

Η σχιζοφρένεια ειδικά είναι εκείνη η ψυχική ασθένεια που ελκύει περισσότερο το ενδιαφέρον του κοινού, και από μόνη της συνιστά «είδηση». Κυρίως όμως συνιστά «κακή είδηση» μέσα από τον τρόπο που προσεγγίζεται από τα ΜΜΕ, που συχνά διολισθαίνουν στον εντυπωσιασμό με αποτέλεσμα να αναπαράγουν την προκατάληψη και το φόβο. Η στερεότυπη εικόνα του «σχιζοφρενούς» που προβάλλεται, είναι συνήθως παραπλανητική και συχνά «τρομολαγνική».

Η εικόνα στην τηλεόραση χαράσσεται στη μνήμη του θεατή. Και πολλές φορές, η εικόνα σκοτώνει. Η προβολή λοιπόν αποκλειστικά και μόνο βαριών ψυχώσεων στην τηλεόραση δίνει την εντύπωση στο θεατή ότι η ψυχική νόσος είναι μόνο η βαριά ψύχωση. Και επομένως, τη συνδέει με την επικινδυνότητα, τη συνδέει με την απομόνωση, τη συνδέει με το στιγματισμό. Πλήθος άλλων ελαφρών ψυχικών καταστάσεων, νευρώσεων, αγχωδών καταστάσεων ποτέ δεν προβάλλονται κατά τον ίδιο τρόπο και έτσι δημιουργούνται λανθασμένες εντυπώσεις. Άλλωστε οι βαριές ψυχώσεις που νοσηλεύονται στα ψυχιατρεία είναι μόνο η κορυφή του παγόβουνου.

Η ψυχική ασθένεια στον κινηματογράφο

Ο κινηματογράφος, ως μορφή τέχνης αλλά και ως μέσο μαζικής ψυχαγωγίας, ακόμα πιο προσιτό στο ευρύ κοινό μέσω της τηλεόρασης, δίνει τη δική του «καλλιτεχνική» αποτύπωση της πραγματικότη-

τας της ψυχικής ασθένειας. Η ψυχική νόσος κατέχει περίβλεπτη θέση στην κινηματογραφική θεματολογία. Αν κρίνει κανείς από τον αριθμό των ταινιών του εμπορικού κινηματογράφου που απεικονίζουν την ψυχική ασθένεια, θα μπορούσε να πει ότι η 7η Τέχνη σίγουρα γοητεύεται από τον κόσμο της Ψυχιατρικής. Η ψυχική ασθένεια, με το μυστήριο που την περιβάλλει, αποδεικνύεται δελεαστική επιλογή για της ανάγκες της πλοκής και για τη συγκινησιακή διέγερση του θεατή, ειδικά οι παραπομπές στο «σκοτεινό» πρόσωπο της ασθένειας. Αλλά και πιο «αισιόδοξες» προσεγγίσεις, επιδιώκοντας το γέλιο ή τη συγκίνηση, συνθέτουν μια παραπλανητική εικόνα. Η κινηματογραφική ματιά στην ψυχική ασθέ-

νεια, είτε σαφώς στιγματιστική είτε όχι, σχεδόν πάντα παρουσιάζει την αρρώστια αποσπασματικά. Τα κινηματογραφικά στερεότυπα συνεισφέρουν στη σύγχυση και στις παρανοήσεις γύρω από την ψυχική ασθένεια αποδίδοντας σε αυτή χαρακτηριστικά που «έλκουν» το θεατή, το ευρύ κοινό.

Ο χώρος του θεάματος διαδραματίζει αναμφίβολα έναν καθοριστικό ρόλο στη δημιουργία της μαζικής κουλτούρας της εποχής μας και διαθέτει τη δύναμη να διαμορφώνει αντιλήψεις, στάσεις και συμπεριφορές συμμετέχοντας έτσι στην εμπέδωση των στερεοτύπων και του στίγματος.

Κατά συνέπεια, ο κινηματογράφος δεν είναι άμοιρος ευθυνών για την εικόνα που δεκαετίες τώρα, σχεδόν από το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο προβάλλει, ταυτίζοντας τον ψυχικά ασθενή με τον ανισόρροπο, τον εγκληματία, με τον Dr Jekyll και τον Mr Hyde. Η ψυχική ασθένεια, σφάγιο στο βωμό της βιομηχανίας του θεάματος και της εισπρακτικής επιτυχίας, αναπαρίσταται κινηματογραφικά με τρόπο που συνδράμει στην αρνητική κοινωνική αντίδραση, στη δημιουργία μυθολογίας γύρω από τη φύση και τις συνέπειες της ασθένειας και στην εδραίωση του στίγματος της «αθεράπευτης τρέλας».

Η ψυχική διαταραχή με τις μυθολογικές και δαιμονολογικές της προεκτάσεις, μεταγλωττισμένη σε λαϊκή χρήση όρους, μεταποιημένη από την 7η Τέχνη άλλοτε σε γελοιογραφική και άλλοτε σε εγκληματική φιγούρα, έχει υποστεί επί μακρόν μια σημαντική εννοιολογική αλλοίωση και διαστροφή της πραγματικής της εικόνας και έναν ευτελέστατο και ανηλεή κοινωνικό στιγματισμό. Δυστυχώς, ο κόσμος του θεάματος μοιάζει να καταργεί οποιοδήποτε ηθικό κώδικα δεοντολογίας και εμφανίζεται ανάλγητος απέναντι στη μεγάλη ομάδα των ατόμων

με ψυχική ασθένεια, προβάλλοντας στο σελιλόντ τη διαφορετικότητά τους σαν μειονεξία.

Υπάρχει, όμως και η άλλη όψη του νομίσματος, όταν ο εμπορικός κινηματογράφος σκύβει με ευαισθησία και ρεαλισμό σε ζητήματα που θεωρούνται κοινωνικά ταμπού, όπως η ψυχική ασθένεια, δίνοντας το έναυσμα στο κοινό να στοχαστεί πάνω στα στερεότυπα που τη συνοδεύουν και να νικήσει την προκατάληψη. Ο κινηματογράφος μπορεί να αποτελέσει τότε εκτός από ένα μέσο διασκέδασης και ένα μέσο ψυχαγωγίας και ενημέρωσης, συμβάλλοντας στην απομυθοποίηση της ψυχικής ασθένειας και στην αποτύπωση των πραγματικών της διαστάσεων.

Στην κινηματογραφική ωστόσο βιομηχανία δε χωρούν ουτοπισμοί. Τα ισχυρά κινηματογραφικά λόμπι θα συνεχίσουν να χρησιμοποιούν την ιδιαιτερότητα της ψυχικής ασθένειας και το φόβο απέναντί της για να προσελκύσουν εμπορικά το κοινό. Σε αυτό το σημείο είναι που καλείται η ψυχιατρική επιστήμη να αναδείξει την πολυπλοκότητα των ψυχικών διαταραχών, να διαλύσει τη συσκότιση γύρω από αυτές, λυτρωμένη από εμμονές και «ιατροκεντρικές αγκυλώσεις», και να συμβάλει στην κατανόηση της ασθένειας μέσα από την κλινική και «πραγματική» της εικόνα.

Η απεικόνιση της ψυχικής ασθένειας σε προγράμματα ψυχαγωγικού χαρακτήρα

Αν και το θέμα της ψυχικής ασθένειας παρουσιάζεται συνήθως από τα ειδησεογραφικά ρεπορ-

τάζ, η εικόνα που σχηματίζει το κοινό για τους ανθρώπους που έχουν κάποια μορφή ψυχικής διαταραχής προέρχεται επίσης από μια ποικιλία (τηλεοπτικών κυρίως) προγραμμάτων, όπως σήριαλ ή άλλου τύπου ψυχαγωγικές εκπομπές, που με έμμεσο τρόπο παρέχουν πληροφορίες για το θέμα. Σύμφωνα με έρευνες, τα τηλεοπτικά προγράμματα στα οποία υπάρχουν ρόλοι ανθρώπων με ψυχική ασθένεια κατά κανόνα τους παρουσιάζουν με αρνητικό τρόπο, εμφανίζοντας τη βία ως κύριο χαρακτηριστικό της ψυχικής ασθένειας και επηρεάζοντας έτσι τις αντιλήψεις του κοινού. Παρόλα αυτά, τέτοιου τύπου τηλεοπτικά προγράμματα μπορούν επίσης να διαδραματίσουν θετικό ρόλο στον αποστιγματισμό της ψυχικής ασθένειας και του ψυχικά ασθενή, αν η συγγραφή του σεναρίου γίνεται με τρόπο αντικειμενικό, ρεαλιστικό, αποκαλυπτικό μεν ως προς τις διαστάσεις της ασθένειας, αλλά απαλλαγμένο από υπερβολές, στερεότυπα, μειωτικές και προσβλητικές απεικονίσεις για τον ασθενή. Δε θα πρέπει να ξεχνάμε άλλωστε ότι μεταξύ των θεατών είναι και οι ίδιοι οι ψυχικά ασθενείς και οι οικογένειές τους.

Συχνά επίσης άνθρωποι με ψυχική ασθένεια γίνονται αντικείμενο διακωμώδησης και χλευασμού από ορισμένους επαγγελματίες των μέσων ενημέρωσης, που θεωρούν ότι με αυτόν τον τρόπο «βγάζουν γέλιο». Σε ορισμένες περιπτώσεις η ίδια η φύση της νόσου είναι τέτοια ώστε οι πάσχοντες δεν έχουν επίγνωση της κατάστασής τους και γι' αυτό μπορούν να εκτεθούν. Ωστόσο, το «ψυχαγωγικό» περιεχόμενο ορισμένων εκπομπών δεν μπορεί αλλά και δεν πρέπει να βασίζεται πάνω στην προσβολή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας. Η ψυχική ασθένεια μπορεί κάποιες φορές να προκαλεί το γέλιο, όμως κρύβει οδύνη για το άτομο που νοσεί. Για κάποιους

ανθρώπους, αυτό που διακωμωδείται αποτελεί μια οδυνηρή πραγματικότητα. Η ύπαρξη τέτοιων φαινομένων αντίκειται στις αρχές δεοντολογίας που πρέπει να διέπουν τη λειτουργία των ΜΜΕ. Οι ψυχικά ασθενείς είναι πάνω από όλα άνθρωποι και αξίζουν το σεβασμό.

Δε θα πρέπει να ξεχνάμε ότι η εμπορική και ειδησεογραφική αξία μπορεί να συμπνέει με τη δημοσιογραφική δεοντολογία και το σεβασμό στην ανθρώπινη αξιοπρέπεια.

Από τη σκοπιά των ασθενών και των οικογενειών τους

Εκτός από το ευρύ κοινό, αποδέκτες της εικόνας που αναπαράγουν τα ΜΜΕ είναι οι ασθενείς και οι οικογένειές τους, που αποτελούν και τα κύρια θύματα του στίγματος και του αποκλεισμού. Ας αναλογιστούμε: Πώς νιώθει άραγε ο ασθενής όταν έρχεται αντιμέτωπος με την «τηλεοπτική» του εικόνα, μια εικόνα που είναι συχνά παραμορφωμένη και υπονομευτική, που τον οδηγεί στη ντροπή, την αυτουποτίμηση, την εσωστρέφεια και εντέλει στον αυτοστιγματισμό; Πώς νιώθει η οικογένεια όταν αντικρίζει την «τηλεοπτική» εικόνα του συγγενή της, μια εικόνα που απέχει από την πραγματική και που συχνά πυροδοτεί συναισθήματα ματαιώσης και απογοήτευσης, ντροπής και ενοχής; Θα πρέπει εδώ να σημειωθεί ότι ο κύκλος των ασθενών και των οικογενειών τους δεν είναι καθόλου μικρός και ευκαταφρόνητος καθώς μόνο για τη σχιζοφρένεια υπολογίζεται ότι οι ασθενείς αντιπροσωπεύουν περίπου το 1 % του πληθυσμού σε κάθε χώρα και πολιτισμό της γης. Οι αριθμοί γίνονται εύγλωπτοι και για την

Ελλάδα. Υπολογίζεται ότι υπάρχουν 100.000 ασθενείς με σχιζοφρένεια στη χώρα μας. Πολύ εύκολα, άκριτα και αβασάνιστα οι ασθενείς αυτοί εισπράττονται από το κοινωνικό τους περιβάλλον και από το «μέσο θεατή», ως άτομα παρεκκλίνοντα εν δυνάμει βίαια, απρόβλεπτα ή επικίνδυνα.